

Albert Sánchez Piñol

PANDORA AL CONGO

EDICIONS
La Campana

*Aquest opuscle conté alguns fragments
de la novel·la, seleccionats per l'autor.*

PANDORA AL CONGO
Albert Sánchez Piñol
Edicions La Campana, 2005
Col. Tocs, 47
ISBN: 84-95616-70-X
Pàgs. 600

DL. 35.362-2005
Imprès a Romanyà Valls

pàg. 7

El Congo. Imaginem-nos una superfície tan gran com Anglaterra, França i Espanya juntes. Imaginem-nos, ara, tota aquesta superfície coberta d'arbres d'entre sis i seixanta metres d'alçada. I, sota els arbres, no res.

[...]

pàg. 9

Aquesta història va començar amb tres enterraments i va acabar amb un cor trencat: el meu. L'estiu de 1914 jo tenia dinou anys i era mig asmàtic, mig pacifista i mig escriptor. Mig asmàtic: tossia la meitat que els malalts però el doble que els sans. Mig pacifista: perquè en realitat jo era massa tou per militar contra les guerres, només estava en contra de participar-hi. Mig escriptor: la paraula *escriptor* és massa pretensiosa, i fins i tot quan dic «mig escriptor» exagero. Em dedicava a escriure llibres per encàrrec. O sigui, que era un negre literari. (En el món editorial s'anomena «negre» qui escriu llibres que signen els altres.)

Qui se'n recorda, avui en dia, del Doctor Luther Flag? Ningú. I ben oblidat que està. Però abans de la Gran Guerra gaudia d'una certa popularitat. Era un d'aquests escriptors de novel·les barates. Totes les històries del Doctor Flag (mai vaig saber si realment era doctor) tenien l'Àfrica com a escenari i ocupaven vuitanta pàgines exactes.

[...]

pàgs. 10-12

En aquella època vaig conèixer un tal Frank Strub. Strub feia de negre del Doctor Luther Flag. Va ser ell qui em va oferir la feina. Com que el Doctor Flag li pagava a tant el foli, a ell el que l'interessava era redactar el màxim nombre possible de pàgines al dia. Strub estava casat, tenia tres fills, i tres fills són un gran al·licient per fer hores extra. Però tot té un límit. Després d'una temporada a sou del Doctor Flag, Strub estava a punt de patir un col·lapse nerviós.

Tot i que feia poc que ens coneixíem, Strub era d'aquests homes amb qui s'intima fàcilment. Un dia em va convidar a dinar en un restaurant barat del nord de Londres ple de soroll i de proletaris. Hi havia tanta gent que havíem d'agafar els coberts amb els braços enganxats al coll, com les ales de les gallines al galliner. El soroll reverberava i per entendre'ns, encara que fóssim l'un enfront de l'altre, ens calia parlar amb veu de pregoner:

–Mira, Tommy –va dir Strub després de les postres–, si continuo així m'hauran de tancar en un sanatori. Però el vell Flag m'exigeix una quota de pàgines setmanals. Si no compleixo em despatxarà. És la seva tàctica. Explota el negre fins que el rebenta i després se'n busca un altre. No puc perdre la feina, Tommy, tinc tres fills.

–Carai, Frank –m'hi vaig solidaritzar–: és terrible.

–He pensat que podries ajudar-me. Et pagaré una mica menys del que ell em paga a mi. Jo em guanyaré una petita comissió per les pàgines que tu escriguis, és veritat. Però fes-te càrrec que tinc tres fills. A més, ets molt tendre, no tens cap experiència literària. M'arrisco.

Vaig dubtar una mica. Ell volia enllestir-ho ràpidament:

–No t'amoïnis –va dir–, només hauràs de seguir els guions literaris del vell Flag. I recorda: vuitanta pàgines, ni una més ni una menys. És una exigència de la impremta. Vols el teu primer guió? –em va preguntar fent-me l'ullet–: Sí, és clar que el vols, et mors de ganes d'escriure'l. Doncs té.

I em va donar un foli mecanografiat. Encara s'eixugava els llavis amb el tovalló i ja s'havia posat dret:

–Cambrer! Aquest noi paga el compte. –I girant-se cap a mi: –No et fa res, oi, Tommy? Ben mirat, t'he aconseguit una bona feina. Més que una feina: l'ocasió d'entrar al Parnàs. Me'n vaig. Avui encara no he acabat la meua quota de pàgines.

—Per quan ha d'estar escrit? —vaig demanar.

Strub va riure:

—Per quan? Per ahir. Afanya't.

Un cop a casa em vaig llegir aquell foli. Hauria dit que Flag tenia pressa fins i tot per redactar els seus guions. Era una pàgina mecanoscrita a correuita i de qualsevol manera. El guió es titulava *Pandora al Congo*. Va ser el meu primer contacte amb la indústria literària. Suposo que per això encara el conservo. Vet aquí.

[...]

pàgs. 21-23

Al principi he dit que aquesta història va començar amb tres enterraments, i els morts encara no han sortit per enlloc. Però és que aquesta història encara no ha començat. Tot això només ho explico per situar la meva feina en el seu lloc just. En altres paraules: si algú es pensava que treballar de negre literari tenia algun encant espero haver-lo desencantat.

Després de *Pandora al Congo* van venir moltes novel·letes similars. Totes eren tan abominables com aquella, o més. Ja ho sé, costa de creure, però sí: podien ser pitjors.

L'estructura sempre era la mateixa. Patriòtica fins al deliri: els exploradors britànics eren gloriosos; els francesos, pedants; els italians, amanerats; els portuguesos, troglodites. Bíblicament militaris-

ta: la gran majoria dels protagonistes o eren missioners o eren militars, de vegades totes dues coses alhora: capellans castrenses. I d'un racisme reaccionari fins i tot per a l'època. Tots els personatges africans responien a dues categories: els nobles salvatges i els salvatges caníbals. Els primers podien aspirar a ser criats submisos, amb una intel·ligència que mai superava la d'una criatura de vuit anys. Els altres prefereixo oblidar-los.

Pel que feia als meus ingressos, no tenia queixes. És cert que Frank em pagava poc, molt poc. El vell Flag explotava descaradament Frank. I com que jo feia de negre d'un negre, havia d'assumir una doble explotació. No discutia que Frank s'endugués una part dels meus teòrics beneficis. Si no quin sentit tenia que demanés els meus serveis. D'altra banda, jo podia entendre la situació d'un pare de família nombrosa.

Però un dia Frank no va presentar-se a la nostra cita. Acostumàvem a reunir-nos en un petit pub on intercanviàvem el material. Jo li lliurava la novel·leta que havia escrit i ell el guió de la següent. A tots dos ens interessava ser puntuals, així que després de tres quarts d'hora d'espera em sentia confús. Només una causa de força major podia explicar l'absència de Frank. Vaig pensar que devia estar malalt, o que devia tenir algun fill amb varicel·la, o tots tres alhora, vés a saber. Finalment vaig decidir anar a casa seva.

La dona que em va obrir era negra. Em va sorprendre que Frank estigués casat amb una negra. El

1914 les parelles mixtes eren raríssimes, però vaig pensar que la seva afició per l'Àfrica potser havia començat amb aquell matrimoni. La dona estava feta un feix de nervis, i només va dir:

—És amic d'en Frank? Passi, si us plau!

Em va dur al dormitori a corre-cuita i va assenyalar el llit.

Certament, si Frank no s'havia presentat era per una causa de força major: era mort. Tenia un ull obert i l'altre tancat, com si fes l'ullet a l'eternitat.

[...]

pàgs. 35-37

—Perdoni. Això és seu.

Al principi no li vaig fer gaire cas. Era un d'aquells homes on no hi destaca res, radicalment insípid. Vestia amb una elegància discreta i semblava que ja hagués nascut calb; era una calvície total, perfecta com una lluna plena. Les faccions de la cara, molt netes, recordaven els retrats del jove Nietzsche. Però allò era tot. Allò i un petit bigoti sota el nas, prim com una patilla.

Em devia haver seguit, perquè m'oferia un paquet de folis relligats amb cordills. Ja ni em recordava que aquella jornada infausta havia començat per culpa de Flag. Vaig parar les mans atordit i per inèrcia, perquè l'escrit ja no m'importava gens. L'home somreia:

—Ha pujat alguna vegada en un automòbil? Puc acompanyar-lo on vulgui.

No, encara no havia pujat mai en cap cotxe mecànic. I les emocions del dia em feien molt sensible a qualsevol ajuda, per inesperada que fos. Jo era un d'aquells a qui els sentiments enemics deixen muts. Vaig seure al costat del conductor encara sense badar boca. Tenia la gola seca. L'home va treure una petaqueta de whisky de la guantera. Vaig fer-ne un glop.

L'hi vaig explicar tot. Les meves relacions amb Frank Strub. Les ridícules històries que escrivia. La ignominiosa explotació que patia. La cadena de despropòsits que culminava en mi. A cada glop de la petaca encetava un tema nou. Però quan tot el fum havia sortit de l'olla vaig asserenar-me una mica. Què hi feia jo allà, a dins d'un automòbil, explicant la meua vida a un perfecte desconegut?

Em vaig fixar en les mans que guiaven el volant. Ningú pot dissimular l'edat de les mans. I el meu bon samarità era més jove del que aparentava. Tenia unes ungles roses com flamencs que s'ensorraven fonament a la carn. La calvície i el bigoti enganyaven. La roba, d'un tall clàssic, també. Els aires de respectabilitat li afegien anys, potser premeditadament. Em vaig sentir incòmode. Per primera vegada se'm va ocórrer que ell ho sabia tot de mi i jo no sabia res d'ell. Li vaig pregar que em deixés allà mateix, érem molt a prop del centre de la ciutat. Ell va dir-me que no tenia pressa. El mort era una amistat molt llunyana. Havia assistit a l'enterrament per compromís, així que tenia tot el matí lliure. Però jo hi vaig insistir. Quan sortia

del cotxe em va donar la seva targeta. S'hi podia llegir: «Edward Norton. Advocat.»

–M'agradaria tornar-lo a veure, senyor Thomson –va dir des de dins del cotxe–. És possible que els nostres interessos siguin complementaris. Vingui a visitar-me demà mateix, si us plau.

–Es pensa que em passaria pel cap denunciar en Luther Flag? Aquesta gent sempre guanya els judicis. I jo no puc pagar la minuta d'un advocat.

–S'equivoca –va riure–. Vull parlar-li d'una qüestió molt diferent. Vingui demà, a quarts de nou. La meva adreça és a la targeta.

[...]

pàgs. 54-61

El mateix Edward Norton em va obrir la porta del seu despatx. Vestia amb tanta elegància com al cementiri, amb corbata, camisa blanquíssima i una armilla de seda al damunt. El passadís de l'entrada donava directament a una estança habilitada com a despatx. Era, de fet, la part anterior del mateix pis on vivia, que havia reconvertit en oficina. Allò no perjudicava la imatge del professional. Aquella modestia austera l'ennoblia, justament perquè no feia cap esforç per amagar el que era: el bufet d'un advocat que tot just començava la seva carrera. Les parets estaven recobertes de fusta fins a l'alçada dels ulls, i la fusta sempre és acollidora.

El dia que ens vam conèixer jo tenia les defenses

baixes. Aquesta vegada no volia que Norton m'agafés desprevingut. Em constava que davant meu hi tindria un professional que exercia el seu ofici a dins i fora dels tribunals. Un home que mesurava cadascun dels seus gestos amb un compàs. Algú que dosificava la informació, que deia allò que li convenia dir i ni una paraula més. L'hi recriminava? Sí i no. Al capdavant, els advocats són com els metges: si són bons, mai no saps què pensen.

No va trigar gaire a fer ús de les seves estratègies de desgast moral. Em va fer seure davant seu i va dir:

–Un moment, si us plau.

Durant tot un minut, un llarg minut, es va dedicar a escriure alguna cosa amb una estilogràfica cara. Vaig tenir la seguretat que allò era un truc, que només dibuixava gargots. Però em feia esperar. Així remarcava la seva importància i disminuïa la meva, perquè qui fa esperar sempre està per damunt de qui espera. Jo no tenia altra alternativa que mirar-me el seu bigotet estret i la seva calba perfecta.

Va deixar l'estilogràfica i va fer un gest, un gest que li havia de veure moltes vegades: els dits junts com si pregués, formant una petita piràmide, tocant-se la punta del nas. Jo no hi era. Uns segons de meditació i va tornar a mi:

–Miri què he llegit aquesta nit.

I va assenyalar-me una novel·leta del Doctor Flag que descansava en un extrem de la taula. Casualment era la mateixa que havia inaugurat la meua carrera com a negre literari: *Pandora al Congo*.

—L'ha escrit vostè?

—El nom de l'autor no és el meu —em vaig excusar—, però la vaig escriure jo, en efecte.

—Té una ploma àgil, doncs. Sempre he admirat els escriptors àgils. Hauria provat fortuna en el món literari si no fos per una falta d'imaginació congènita. La seva agilitat literària ve de família?

—No conec els meus pares —vaig dir—. M'he criat en un orfenat.

—Ho lamento. Suposo que ha tingut una infància molt dura.

—Vaig ser prodigiosament feliç.

Els orfenats tenien una fama pèssima. Per això el va sorprendre la meva resposta. Com que era una persona tan segura d'ella mateixa em vaig sentir orgullós d'haver-lo destarotat una mica. Va tornar a la literatura:

—Com s'ho fa per crear del no-res tota una història?

—No ho faig. Em limito a seguir un guió —vaig explicar-me secament—. Jo no creo res, només omplo buits.

Norton va fer un gest amb el cap:

—Potser té raó —va dir en el to d'algú que admet que no domina una matèria—, però continuo pensant que té una ploma àgil.

Suposo que no podia fer-se cap altre elogi d'aquella literatura ridícula. De tota manera, allò només havia estat pura cortesia, els prolegòmens de la qüestió que realment havia aplegat dos homes tan diferents. Va canviar de tema:

—Què li pagava el Doctor Luther Flag per cada llibre?

—En Flag no em pagava res —vaig dir. Encara estava indignat i el ressentiment m'aflorava a la veu: —En Flag pagava a un home, aquest home a un tal Spencer, l'Spencer a un tal Strub i l'Strub a mi. Cadascun m'esprenia una mica més que l'altre.

—Doncs jo li pagaré tres vegades més. Així compensarem aquesta triple explotació.

No vaig dir res. Norton es va inclinar una mica sobre la taula.

—M'agradaria que m'escrivís una història, una història africana. El noi que l'hi explicarà es diu Marcus Garvey i és a la presó.

—I com hi ha arribat?

—Espera judici. L'acusen de l'assassinat de dos germans, Richard i William Craver. Ho té molt malament.

Em vaig interessar:

—La força?

Norton va deixar anar un sospir de desencís, va obrir un expedient i va dir:

—Les proves l'acusen. El pitjor de tot és que no es tracta de dues víctimes qualsevol. Eren els fills del duc de Craver.

Jo no sabia de qui em parlava. Norton em va fer memòria:

—El Sudan, el setge de Khartum... se'n recorda?

—Ah! I tant! —vaig saltar—. Craver, l'oficial que no va poder rescatar el general Gordon, assetjat a

Khartum. Anys després el van rehabilitar. I el van fer duc.

–En efecte –va assentir ell–. En William i en Richard eren els fills d’un patrici. I en Marcus un insignificant mosso de quadra. No crec que li donin gaires oportunitats. De moment només tinc una estratègia: presentar recursos per defectes de forma i així alentir els tràmits.

Les meves celles es van moure com un pont llevadís:

–Però jo desconec el món legal. Mai he redactat paperassa jurídica.

Norton tornava a ser el Norton infinitament segur d’ell mateix:

–No li caldrà. L’advocat sóc jo, vostè és el literat. Relati els fets segons la versió d’en Garvey, escrigui com si fos una novel·la. L’argument bé s’ho val –aquí Norton va adoptar un to més solemne–: en Richard i en William Craver van anar al Congo l’estiu de 1912. En Marcus els acompanyava com a assistent. Tots tres van endinsar-se a la selva fins a regions remotes. Però només en va tornar en Marcus. Va evadir la justícia fins que van enxampar-lo aquí mateix, a Londres, a finals de l’any passat.

–I les proves?

–Contundents. Hi ha el testimoni jurat de l’ambaixador anglès al Congo. També es va requisar el mòbil del delicte: dos diamants gegants d’un valor incalculable. La fiscalia té fins i tot la confessió d’en Garvey. Amb una sola d’aquestes proves n’hi hauria

prou per penjar deu vegades un pocapena com en Marcus Garvey.

–De què li servirà que li escrigui una crònica *in extenso* dels fets del Congo?

–No ho sé –va dir Norton lacònicament.

–I doncs? Per què vol que redacti la versió d’en Garvey?

Va fer una declaració més retòrica que sincera:

–Perquè estic desesperat.

Norton va fer una pausa. Va meditar molt les seves paraules:

–No tinc temps per prendre-li una declaració exhaustiva. Qui sap si llegint el relat íntegre podrem extreure alguna línia de defensa raonable.

Jo no sabia què dir. Ell va somriure:

–Les seves novel·letes han distret la vida de moltes persones. Ara potser tindrà l’oportunitat de salvar-ne una.

Des del seu punt de vista devien ser arguments prou sòlids, perquè ni tan sols em va demanar si acceptava l’encàrrec. També és cert que no m’hi vaig oposar. Vam enllestir alguns detalls i em va acompanyar a la porta.

Norton podia ser molt càlid i podia ser molt fred. Ho vaig descobrir en aquell moment. Durant el breu camí fins a la porta, al passadís, em va dir sense mirar-me i en un to entre alliçonador i recriminatori:

–Mai més pregunti a un advocat si els seus clients són culpables. Si Jack l’Esbudellador fos client meu defensaria els seus interessos. Però no hauríem de barrejar la vocació de defensar algú amb l’opció de

creure en ell. Això últim pertany a l'esfera privada. I les meves conviccions més íntimes refusen la pena de mort. Quan l'estat mata ens equipara al pitjor dels assassins.

–El que vol dir és que en Marcus es mereix la forca?

–El que vull dir és que vostè té prou intel·ligència per formar-se un criteri propi. Ningú ha estat mai tan a prop d'en Marcus Garvey com vostè ho estarà.

Em va obrir la porta. Quan encara tenia la mà al pom va somriure. En algú com Norton aquell somriure tímid era tota una novetat.

–Sap què? –va sincerar-se–. Ara que compto amb vostè ja som tres, els involucrats en aquest assumpte. Un home, un esperit noble i un cavaller. Però no sé qui és qui, exactament.

–No l'entenc –vaig dir.

Norton va esborrar el somriure:

–El que va passar al Congo supera l'enteniment humà, Thomson. És una d'aquelles històries que ens fan dubtar de tot. Escolti-la i escrigui-la. Mai he sentit res de tan extraordinari. Mai. I vostè tampoc.

Ja he comentat que Norton es presentava al món com un advocat jove i ambiciós. La meva intuïció em deia més coses: que rere aquella sang de caragol hi havia una piconadora racional, sense amics ni enemics; un cervell privilegiat i una voluntat obstinada al servei d'uns interessos bàsicament egoistes.

[...]

pàgs. 62-63

Dos funcionaris em van escortar per l'interior del presidi. Travessàvem uns tallers i vaig veure que les serres, ribots i cartabons que feien servir els presos estaven lligats a les parets amb cadenetes. Em vaig deprimir: allà dins fins i tot els objectes complien condemna. Finalment vam arribar a una habitació gairebé nua. Una cel·la com les altres si no fos per la presència de dues cadires i una llarga taula rectangular. M'hi esperava un sergent amb bigotis serbis i l'esquena molt dreta. El botó del coll i la sivella del cinturó estaven separats per una distància exagerada. Vaig pensar que l'administració pública devia haver-se gastat uns diners extra en la tela d'aquell uniforme, però que de tota manera la inversió s'amortitzava gràcies a l'autoritat que emanava d'un tronc tan llarg. Aquell home seria el meu interlocutor durant les meves visites i mentalment vaig batejar-lo com el sergent Esquena Llarga.

Vaig sentir Marcus Garvey abans de veure'l. Des del passadís m'arribaven uns sons rítmics, com de fusta i de ferro en moviment. I, en efecte, era així: va entrar a l'estança amb els canells i els turmells units per unes cadenes més sorolloses que odioses; els peus calçaven esclòps de fusta, la qual cosa explicava aquella peculiar combinació de sons. Duia un uniforme gris que convertia els reus en ànimes de purgatori. Però aquell gris, tan trist, fracassava en l'intent d'anul·lar Marcus Garvey. Era un home exòtic. I la capa de gris provocava que, per contrast, els altres colors del seu cos lluïssin encara amb més força. El primer

que s'apreciava de Garvey eren aquests cabells marroquins que a algunes dones els agraden tant, arriassats i atapeïts. I una pell morena, brillant, com de cuir sucacat amb oli, on dos ulls verds lluien amb la fosforescència de les cuques de llum estiuenques.

[...]

pàg. 66

A les presons hi viu un univers de sorolls propi. Vam seure i, des de llocs ignots, ens arribaven ressons de reixes que s'obrien i es tancaven. També fragments de frases humanes tan amortides per les capes de ciment que eren intel·ligibles. Però per algú habituat a la presó allò era el silenci. De fet, sèiem l'un enfront de l'altre i es va produir un buit de paraules. No estava gens segur de com encetar la conversa. Vaig remenar papers, per guanyar temps. Garvey potser va copsar la meua indecisió. Va obrir molt aquells ulls tan verds i va dir:

–Em penjaran, oi?

Tenia la virtut de fusionar la tristesa amb la bellesa. No sé com descriure la candidesa i alhora la profunda convicció amb què va pronunciar aquelles paraules. Hauria apaivagat la fúria d'un Àtila.

–Ha de confiar en en Norton –vaig dir concisament–. M'ha enviat perquè escrigui la seva història. Tota la història. Va ser molt explícit, en aquest punt.

[...]

pàg. 96

El duc de Craver no va poder, o no va saber, oposar-se al viatge dels seus fills. El més patètic de tot és que aquell viatge cap a la mort no va ser una empresa preconcebuda. La idea de l'Àfrica es va anar formant en la mesura que el *tour de force* entre els dos germans i el seu pare progressava.

Tips de viure a la mansió Craver, William i Richard li van demanar un préstec. Així podrien començar una nova vida, asseguraven. El duc va negar-s'hi. Havien arruïnat les seves carreres i encara tenien la barra de demanar-li una petita fortuna! Una nova vida? El duc sabia molt bé que per als seus fills «vida» i «vici» eren sinònims.

[...]

pàgs. 107-108

William sempre havia estat un artista de la violència freda. Ara l'excés de llum li provocava atacs de sang calenta. En certa ocasió va dirigir el seu malestar contra Marcus. Va anar així:

Un dia, durant la pausa del dinar, els portadors van rebre l'ordre d'obrir unes caixes. D'allà van sortir cadenes i ceps. Si volien menjar, havien de posar-se els ceps al coll. Godefroide traduïa les paraules de William:

–Cada dia hi ha més aldarulls davant l'olla. A partir d'ara fareu cua així. Prou d'empentes.

Els homes tenien gana i van obeir. Uns moments

després Godefroide i Marcus distribuïen el menjar a una filera de cent encadenats. Cada coll estava unit al següent, ningú escapava del ferro. William es va apropar a la gran olla. Godefroide omplia les conques de fusta amb el cullerot. William parpellejava, els ulls ofesos per la llum del Congo. Va escridassar-lo:

–Què ets, Marcus? Un mosso de cuina o un xef francès?

Era fàcil imaginar-se Marcus fent aquell gest tan seu, movent el cap a dreta i esquerra, mirant l’olla i les conques de fusta sense entendre a què es referia William.

–Estalvia menjar! –va precisar.

Marcus va mirar-se la filera de cent homes, tots semblants els uns als altres com cent sardines.

–Però estan molt febles –va al·legar Marcus–. Carreguen vint quilos tot el dia.

–Fes el que et manen, gamarús! –va escridassar-lo William. I abans de girar cua va renegar: –Això no és un pícnic.

[...]

pàgs. 116-118

William i Richard sempre feien servir la mateixa tàctica. Arribaven a un poblat i es convocava a tot-hom. Abans del parlament exigien una distància honorable entre ells i la massa d’autòctons, que reien, saltaven i ballaven a l’espera d’algun regal o

de vés a saber què. Al final aconseguïen que tots aquells cossos negres i tots aquells somriures blancs es reunissin davant seu, ben aplegats. En aquell moment llançaven un cartutx de dinamita enmig de la gentada.

Una erupció de terra vermella. Braços i cames que aprenien a volar. Crits i gemecs. Pepe i Marcus queien sobre la multitud ferida. A salts i amb moviments ràpids, escollien els homes més atordits, que amb prou feines entenien el que estava passant. Els engrillonaven el coll mentre William i Richard els colpejaven amb les culates. Així es nodria de portadors la caravana.

Recordo que tot això Marcus m’ho va explicar un dia que plovia molt fort. El soroll de l’aigua repicant contra els murs del presidi podia sentir-se a la nostra cel·la interior. Marcus va aixecar els braços reproduint l’esclat de la dinamita: «bum!» Jo vaig tancar la mà involuntàriament, en un petit espasme nerviós, i la fusteta del meu llapis va fer un crec sec. Mentre em mirava els dos trossos vaig dir, amb veu de ferro:

–I vostè què feia per intentar evitar-ho?

Les paraules encara creuaven la frontera del meu alè i ja em penedia d’haver parlat. Massa tard. Marcus estava molt sorprès. Mai l’havia interromput quan parlava. Els seus grandiosos ulls verds van fer un parpelleig, com ales d’una papallona, i molt educadament em va demanar:

–Podria repetir-me la pregunta?

Vaig rebufar:

–Vostè què va fer per impedir que en William Craver i en Richard Craver bombardegessin un grupat de gent indefensa, homes, dones, vells i nens, amb cartutxos de dinamita?

Marcus va mirar a banda i banda buscant una ajuda que no trobaria.

–Oposar-m’hi? –va dir al final–. Em sembla que no ho entén. Qui llançava els cartutxos encesos era jo.

[...]

pàgs. 119-121

Acusaven un home d’haver matat dos homes. Per això esperava judici. Però la mà d’aquest mateix home havia matat dotzenes, qui sap si centenars d’homes, dones i nens. I ningú l’acusava d’aquells crims.

Marcus va alçar molt les celles:

–Vostè què hauria fet, senyor Thomson?

La meva esquena es va tirar enrere, buscant el respall de la cadira. Havia estat un error preguntar-li res. Ara Marcus tenia tot el dret de preguntar-me a mi. I un cop feta la pregunta, no podia evadir-la. La meva animadversió per Marcus es va dissipar tan de pressa com havia nascut, reemplaçada per un dubte inabastable. No estava gens segur d’on començava la seva culpa. William i Richard li ordenaven llançar els cartutxos. S’hi hauria d’haver negat? William i Richard tenien el comandament de l’expedició, i ell només era un mosso de quadra.

Quan el llibre va aparèixer algunes veus el van descriure com un magnífic retrat de la degradació humana. S’equivocaven. El més incomprendible de l’horror és que no hi ha res que s’hagi de comprendre. L’horror és extraordinàriament lleuger i vulgar. Per matar només calen dos requisits: poder i voler. William i Richard podien matar i volien matar. A partir d’aquí el nombre de morts no comptava. A mi m’hauria encantat escriure la història de tres saludables nois anglesos que es van rebaixant progressivament, tres nois que cauen en la dissolució moral a mesura que s’endinsen en la jungla. I tanmateix, Marcus mai va referir res d’això, ni per activa ni per passiva. No hi va haver procés de conversió a la barbàrie. William i Richard eren els mateixos homes a Anglaterra que al Congo. Però el Congo no era Anglaterra.

Marcus estava convençut, i amb raó, que aconseguir portadors amb bombes era una pràctica habitual al Congo. Ni William ni Richard infringien cap llei; la qüestió era si moralment podia acceptar-se aquell fet ignominiós. En aquest cas, on comença la decència d’un home raonablement honest? Hauria d’haver-se negat Garvey a imposar les restriccions alimentàries que William li havia exigit unes jornades abans? O potser, a la casa de Leopoldville, hauria d’haver insistit a compartir la cambra dels criats negres? Tampoc s’ha d’oblidar que Marcus Garvey no podia oposar-se així com així a l’autoritat dels germans Craver. Pretendre que un mosso de quadra

s'amotinés contra dos aristòcrates, tot sol i enmig de la jungla, hauria estat exigir a Marcus, més enllà de la decència, una forma impossible d'heroïcitat.

Però el nucli del problema era un altre. Tenim tendència a pensar que la magnitud del dolor que s'infereix és directament proporcional a l'esforç que es necessita per causar-lo. No. El Congo havia situat Marcus en una posició insòlita: per col·laborar activament amb el mal només havia de fer una concessió tan lleu com parar la mà. Ara, una vida després, no en tinc cap dubte: aquella mà era la substància del segle XX.

La pregunta de Marcus esperava resposta. Em vaig fregar els ulls amb els punys tancats, i només vaig poder dir:

—Jo no hauria anat mai al Congo.

[...]

pàgs. 125-126

Uns quants dies després a la clariana s'havia muntat un campament estable. Com que bona part del relat de Garvey es va viure en aquella extraordinària clariana, hauríem de dedicar unes línies a descriure-la.

La clariana tenia forma d'ou. Al seu centre exacte es va fer un forat cada dia més profund: la mina pròpiament dita. Els negres van rebre l'ordre de foradar, foradar i no amoïnar-se per res més. I quan el forat va ser prou profund i prou ample William va

alliberar-los de les cadenes. Ja no calien: a partir d'aquell moment dormirien allà dins. De dia els negres treballaven vigilats per fusells, de nit es retirava l'escala —un tronc amb pals travessats com les espines d'un peix. La sortida de la mina, allà dalt, només era un forat al sostre. Ningú podia sortir-ne. Era una mina i una presó perfecta.

[...]

pàgs. 142-143

Aquell dia escoltava Marcus amb mitja orella. De vegades em passava. El seu fil narratiu era laberíntic, tenia una acusada tendència a abusar dels detalls en detriment del nucli del relat. Podia fer que omplís blocs sencers amb notes fútils que no aportaven res a la història. I com que jo em resistia a interrompre'l si no era per causes de força major, la meva ment tenia tendència a evadir-se.

Estava anotant alguna cosa vàcua, esmaperdut, quan Marcus va dir:

—...i l'endemà al matí, davant de la mina, hi havia un desconegut.

Vaig aixecar el cap de les meves notes:

—Perdoni?

—Un home, palplantat al formiguer —i Marcus va imitar-lo posant-se dret, molt rígid, amb les mans enganxades al cos, mirant l'infinit.

Des de l'altra banda de la reixa el sergent Esquena Llarg ens va observar, més suspicax que en-

curiosit. Però ni així va parpellejar. Es va establir un curiós duel d'estàtics, perquè Marcus semblava un general en formació davant la reina i Esquena Llarga, com sempre, una estàtua del museu de cera.

–A la mina? Un desconegut? No ho entenc –vaig dir.

–Nosaltres tampoc ho enteníem –va dir Marcus, tornant a seure.

–Robava l'or?

–No. Era fora de la mina, ja l'hi he dit. A fora, dret, quiet.

–Espiaava la mina?

–No. Estava d'esquena al formiguer. Acarat al campament.

–Un negre?

–No. Un blanc.

–Un home blanc?

–Sí, blanc. Però no com nosaltres.

–Però que no diu que era un home de raça blanca?

–Vull dir amb la pell més blanca que la llet acabada de munyir.

[...]

pàg. 160

Ho recordo com si fos avui: després d'explicar-me tot això Marcus es va tapar la cara amb les dues mans, un palmell damunt de cada ull. Jo no estava gens segur si amb aquell gest volia oblidar tot el que

acabava d'explicar-me o, al contrari, impedir que li fugissin els records. Les cadenes que duia als canells feien uns grinyols de gronxador infantil. Després em sentiria avergonyit del salt que vaig fer, travessant tota l'extensió de la llarga taula que ens separava, i de la incontinença amb què vaig exigir-li:

–Però qui era aquell home? Qui era el senyor Tècton?

Marcus va apartar lentament les mans de la cara. Va xiuxiuejar amb la veu de qui acaba de plorar:

–Un tècton.

Jo volia, exigia, necessitava més informació. Marcus va limitar-se a afegir:

–El primer tècton que va veure la llum del sol. I el menys perillós de tots els que van trepitjar el Congo.

[...]

pàgs. 167-172

Hi ha un episodi de la història clàssica en què Marc Antoni ofereix a Cèsar la corona de rei. Però ell la refusa i el poble aplaudeix el gest. En realitat, Cèsar es moria d'ambició per la corona. Tot havia estat una maniobra per conèixer l'opinió de la plebs sense comprometre's. Aquell dia, al despatx de Norton, vaig viure una escena semblant. Perquè Norton era d'aquells homes que, per prudència i per estratègia, només parlaven de les seves conviccions quan coneixien les dels altres.

Els següents capítols van agradar-li molt més. Aquesta vegada girava les pàgines i assentia amb el cap. Fins i tot podia sentir com acompanyava la lectura amb uns bé, bé, sí, sí, bé, bé. Va aturar-se. Havia arribat al paràgraf on apareixien els tècton. Va inspirar aire. Va llegir una mica més i em va dir:

–Un malalt mental sense remei, oi? Un d'aquells bojos que necessitarien un manicomi sencer per a ells sols.

–Boig? –vaig dir jo. I després d'una llarga vacil·lació: –No, jo diria que no. En absolut. En Marcus no és un boig. Mal que em pesi, he de dir que crec en ell. I encara que sembli mentida –vaig confessar–, també crec en la seva història.

–Bravo! –va dir Norton de cop i volta. El seu cop de puny sobre la taula va fer que es vessés aigua d'un got–. Ho sabia! Sabia que estaria d'acord amb mi!

–En Marcus no menteix. No sóc un policia expert en interrogatoris. Però jo pondero el seu relat des d'un altre punt de vista –vaig moure el cap en senyal de negació–. Jo sóc un professional de les històries. I les sutures d'aquesta són perfectes. Hi ha molts angles, i cadascun ratifica els altres. En Marcus és massa inexpert per crear una història tan sofisticada. Bé, jo crec que no hi pot haver ningú prou malalt per inventar-se un argument així de retorçat. No troba?

Vaig fer una pausa i vaig advertir Norton:

–D'altra banda, els germans Craver continuen sent els mateixos personatges. I no penso aigualir aquest aspecte.

–I jo no li demano que transigeixi –va dir Norton–. Només em felicito perquè ara la maldat dels Craver queda en un segon terme. Això fa que la postura d'en Marcus sigui més elegant i, en conseqüència, més defensable.

Hi havia alguna cosa de Norton que no acabava d'entendre. Ja no es referia a l'escrit com a una declaració jurada *in extenso*. Parlava com si l'obra s'emancipés de l'àmbit jurídic. Li vaig preguntar:

–Creu que la meva feina contribueix a la defensa legal d'en Marcus? Hi troba algun indici esperançador?

–És una història extraordinària, ja l'hi vaig dir. Només un escriptor de raça podria elevar-la a la categoria que es mereix –va somriure–. Esperem, doncs, que vostè en sigui digne. Vostè faci la seva feina i escrigui, senyor Thomson, escrigui. N'ha de sortir un bon llibre. Però qui dictamina l'estratègia jurídica sóc jo.

No ho acabava d'entendre. Però no era el meu problema. Vaig incidir en allò que sí que ho era:

–Vull que sàpiga que aquest llibre requerirà temps. La història es fa més i més densa. I com que ara només dispo de una hora cada quinze dies per entrevistar-me amb en Garvey, la redacció pot dilatar-se una eternitat. Abans tenia més accés a en Marcus –vaig aclarir–. Però des de fa una temporada rep la visita d'algú. Diu que és l'única amiatat que li queda al món. Vostè en sap alguna cosa?

Norton va fer un gest vague. Aquella qüestió no l'interessava. Es va tirar enrere amb les mans al cla-

tell. Després va moure cinc dits a l'aire com si descargolés una bombeta:

–Podem negar-li una companyia amiga? No seria humà. La dieta del presidi està feta de patates i cigrons, carn cada tres setmanes. Si aquestes visites li aporten algun aliment espiritual, el llibre se'n beneficiarà. –I tot seguit es va avançar a la meua rèplica: –Sí, ja ho sé, no tenim temps. Però els expedients judicials estan sotmesos a mil imponderables. Confio que qualsevol banalitat processal ens permeti guanyar aquest temps que tant necessitem.

Tot això ho havia dit sense deixar de llegir les últimes pàgines que jo havia escrit. Va mirar el sostre:

–No ho entenc –va pensar en veu alta–. A aquestes altures de la història ella ja hauria d'haver aparegut.

–Ella? A qui es refereix? –vaig preguntar.

Norton volia contestar-me, però en aquell moment vam sentir un soroll distant. Era una mena de cridòria ronca i en multitud, feia pensar en el fragor d'un gran naufragi. La remor creixia i creixia. Quan vam obrir la finestra el soroll va entrar al despatx com una criatura viva.

Una riuada humana omplia tota l'avinguda. La gent cantava himnes patriòtics i desfilava en direcció a Trafalgar Square. No enteníem res. Al costat nostre, a la façana, es va obrir la finestra d'un despatx adjacent al pis-oficina de Norton. Un oficinista contemplava la massa humana com nosaltres, recolzat a l'ampit de la finestra. Norton li va preguntar què passava.

–De debò que no ho saben? –l'home era molt a prop però va haver de cridar per fer-se sentir–: Ha esclatat la guerra!

–Quina guerra? –vaig dir jo.

Un milió de pulmons elevaven himnes patriòtics. Ressonaven tan fort que el veí de Norton es va dur una mà a l'orella:

–Com diu?

–Pregunto –vaig dir jo, també cridant i fent trompeta amb les mans– que contra qui estem en guerra!

L'home va obrir els braços:

–Tothom està en guerra contra tothom! A hores d'ara tot Europa està en guerra!

Norton va entrar al despatx. Feia unes passes de ball solitàries, estava eufòric. Vaig tancar la finestra per estalviar-me la cridòria i vaig dir:

–No sabia que fos tan patriota.

–Vostè també hauria d'alegrar-se'n –va dir ell.

Jo no hi estava gens d'acord:

–En la meua opinió les guerres no estan guiades pel patriotisme, sinó per l'afany de lucre i l'instint rapaç.

Va aturar-se:

–Vostè és i serà sempre un element antisocial –va compadir-se un rialler Norton–. Però jo no em referia a l'alta política, estava pensant en el cas Garvey.

–Ara sí que no l'entenc –em vaig rendir.

–No diu que ens faltava temps per escriure el llibre? A partir d'avui tindrà tot el temps del món. Aquesta guerra és la banalitat processal que necessitàvem.

Norton tenia raó, com sempre. El Ministeri de Defensa va inflar-se desorbitadament. En conseqüència, els altres ministeris van veure com es reduïa el seu pressupost i el seu personal. Que el més afectat de tots fos el Ministeri de Justícia és un símbol perfecte del que significa una guerra. Norton, que era un geni creant entrebancs legals, va escriure dotzenes, centenars d'instàncies a favor de Marcus. Jo crec que durant el primer any de la guerra van caure més recursos sobre el jutjat que duia el cas Garvey que bombes sobre el territori belga. La majoria eren recusacions per motius de forma. Norton no tenia la més petita esperança de guanyar-ne cap, però sabia perfectament que la falta de personal allargaria els terminis i que la data per al judici s'aniria endarrerint. Ja ho he dit: Norton era un geni. La majoria dels genis ho són per la manera com gestionen els seus talents naturals. Ell ho era per la manera com gestionava els defectes del món.

[...]